

❖ નર્સરી વ્યવસ્થાપન (Nursery Management) :

નર્સરી એટલે કે - વનસ્પતિઓના યોગ્ય ઉછેર અને ઇચ્છિત વિકાસ દ્વારા જ્યાં સુધી તેમને સ્થળાંતરિત ન કરી શકાય અથવા તો પરિપક્વ ન બને ત્યાં સુધીના વિકાસ કે ઉછેરની એવી જગ્યા કે વિસ્તાર.

નર્સરી વ્યવસ્થાપનના બે પ્રકાર પડે છે.

- (1) હંગામી - અન્ય વૃક્ષોની છાયામાં કે ખુલ્લી જગામાં રોપાઓનું વાવેતર અને ઉછેર કરી તેમને અન્ય અનુકૂળ જગાએ વાવવામાં આવે છે. આ પદ્ધતિ પ્રમાણમાં સસ્તી છે.
- (2) કાયમી - જ્યાં વરસાદ ઓછો હોય તેવી જગાએ સિંચાઈ દ્વારા માત્ર એક જ જગાએ વનસ્પતિઓનું વાવેતર કરી તેમની પુખ્તતા અને જંગલનો વિકાસ કરવામાં આવે છે. આ પદ્ધતિ પ્રમાણમાં ખર્ચાળ છે.

❖ ફાયદા :

- ❖ ઓછા વિસ્તાર કે જગામાં વધુ રોપાઓ કે વનસ્પતિઓનો ઉછેર કરી શકાય છે.
- ❖ અનુકૂળતા પ્રમાણે વનસ્પતિઓનો ઉછેર કરી શકાય છે. રોગો કે અન્ય આફતોથી રક્ષણ આપી શકાય છે. પ્રતિકૂળ ઋતુમાં પણ યોગ્ય પાકો લઈ શકાય છે. નકામી કે બિનઉપજાઉ જમીનને ઉપજાઉ કે ફળદ્રુપ બનાવી વૃક્ષોનું વાવેતર કરી શકાય છે.

❖ ઘટકો :

- (1) સ્થળ પસંદગી - રક્ષિત વિસ્તારની પસંદગી, સિંચાઈ ઉપલબ્ધ હોય તેવા વિસ્તારની પસંદગી તથા રસ્તાની નજીક હોય તેવી જગાની પસંદગી કરવાથી સરળતાથી વ્યાપારીકરણ થઈ શકે છે.
- (2) બીજ અને વાવેતર - બીજ એ મુખ્ય ભાગ છે. સારા અને ટકાઉ તથા તંદુરસ્ત બીજની પસંદગી કરવામાં આવે છે. NSC (National Seed Corporation), SSC (State Seed Corporation) માંથી બીજ ખરીદવા. Government agency (સરકારી નિગમ) તેમજ Agriculture University (કૃષિ વિશ્વ મહાવિદ્યાલય) પાસેથી બીજ ખરીદવાનો આશ્રય રાખવો.

કેટલાક રોગો સામે રક્ષણ આપવા માટે બીજને સામાન્ય રીતે ત્રણ રીતે સારવાર આપવામાં આવે છે.

- (અ) વિગ્રસન કે જંતુનાશક (Disinfestation) : કેલ્શિયમ હાઈપોક્લોરેટની સારવાર આપી બીજની સપાટી પર રહેલા જીવાણુઓ કે ફૂગને દૂર કરવામાં આવે છે.

(બ) વિસંક્રમણ કે કીટનાશન (Disinfection) : ગરમ પાણી, વરાળ કે ફોર્મલિડાઈડ દ્વારા બીજની સપાટી પરના જીવાણુઓ કે ફૂગ દૂર કરવામાં આવે છે.

(ક) બીજ રક્ષણ (Seed protection) : જમીનમાં બીજ ઊગે નહીં ત્યાં મુખી થીરમ, બાવિસ્ટીન, વિટાવેક્સ કે એથોઝોન વગેરે રસાયણોની સારવાર આપવામાં આવે છે, જે માટે બે પ્રકારની પદ્ધતિઓ ઉપયોગમાં લેવાય છે.

(1) શુષ્ક પદ્ધતિ - બીજની ફરતે ધૂળ કે ઝીણી ડસ્ટનો પટ આપવામાં આવે છે.

(2) સ્લરી પદ્ધતિ - બીજને પેસ્ટીસાઈડ્સ કે ઈન્સેક્ટીસાઈડ્સ જેવાં રસાયણોનો પ્રવાહી પટ આપાય છે.

આ ઉપરાંત નીચેના મુદ્દા પણ ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે.

જમીન સારવાર - પિથિયમ, ફ્યુઝેરિયમ કે ફાયટોથોરા જેવી ફૂગથી બીજને રક્ષણ આપવામાં આવે છે. (શાકભાજી પાકો)

ગરમીની સારવાર - નર્સરી વ્યવસ્થાપન માટે ગરમી આપી ફૂગ, બેક્ટેરિયા, કૃમિ, નીંદણના બીજ કે કીટકોથી જમીનને રક્ષણ આપવામાં આવે છે.

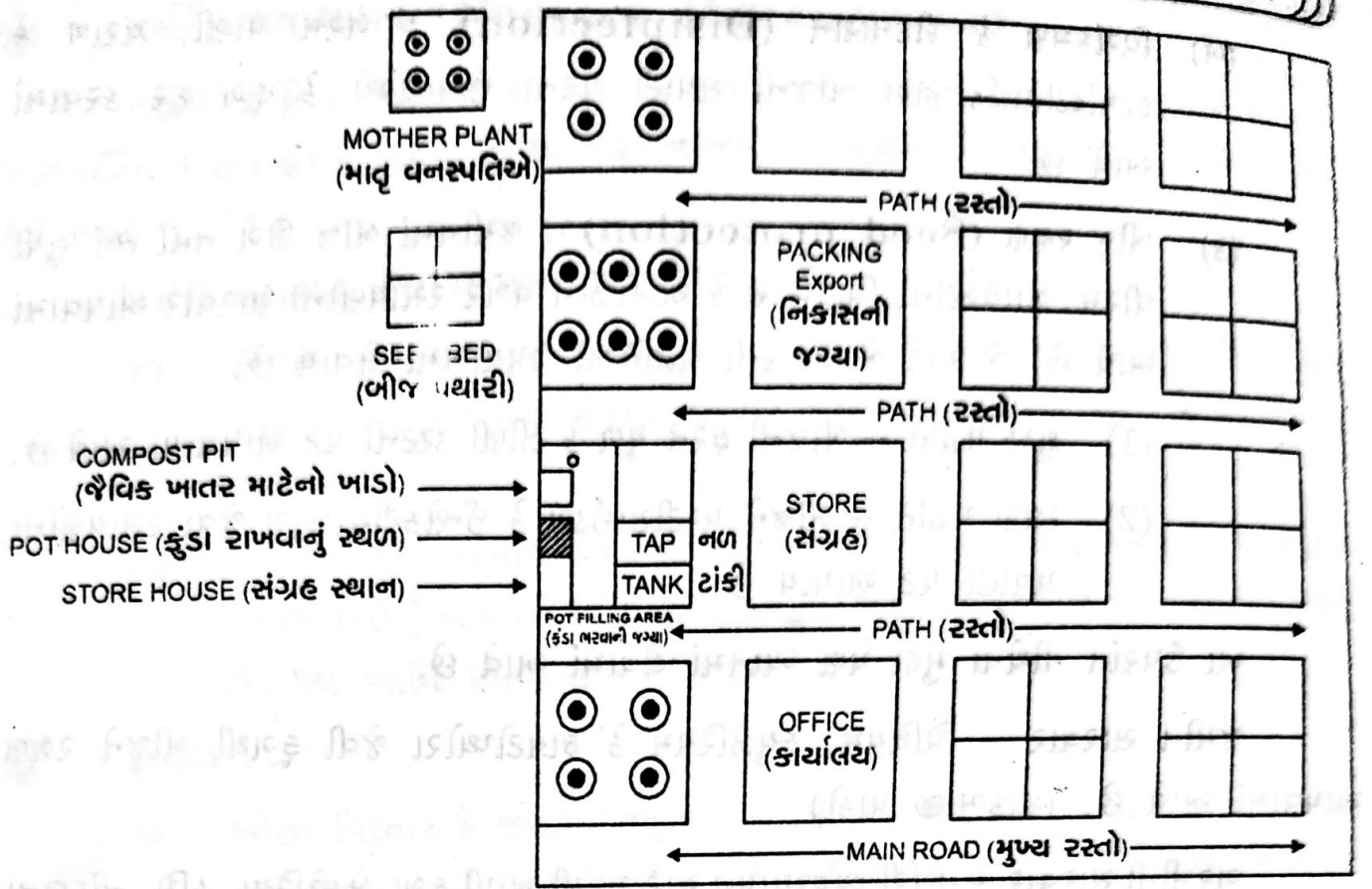
રસાયણ સારવાર - ફોર્મલિડાઈડ, વેપમ (સોડિયમ અને મિથાઈલ ડાયથીઓકાર્બોનેટ ડાયહાઈડ્રેટ્સ) વગેરેને પાણી સાથે આપી જમીનને સારવાર અપાય છે.

નર્સરી બેડ્સ તૈયારી - સામાન્ય રીતે ત્રણ પ્રકારના નર્સરી બેડ્સ હોય છે.

(1) સપાટ નર્સરી બેડ્સ - વસંત ઋતુ કે ઉનાળામાં જ્યારે વરસાદનો ભય ન હોય ત્યારે આ પ્રકારનો બેડ્સ તૈયાર કરાય છે. પાણી પણ સરળતાથી આપી શકાય છે.

(2) ઢોળાવ નર્સરી બેડ્સ - ચોમાસાની ઋતુમાં આ પ્રકારની બેડ્સ તૈયાર કરાય છે.

(3) ખાડાવાળી નર્સરી બેડ્સ - શિયાળામાં હૂંફાળું વાતાવરણ આપવા આ પ્રકારનો બેડ્સ ઉપયોગી છે.

આદર્શ નર્સરી આયોજનની રેખાંકિત આકૃતિ

નર્સરીમાં ઓફિસ, સ્ટોર રૂમ, પેકિંગ રૂમ, કુંડા તૈયાર કરવા માટેનો વિસ્તાર, મુખ્ય દરવાજો અને ચારે બાજુ તૈયાર કરેલ રક્ષણાત્મક વાડ, માતૃવનસ્પતિ પ્લોટ, સીડબેડ પ્લોટ, જૈવિક ખાતર માટેનો ખાડો, પાણીની ટાંકી, સિંચાઈ વ્યવસ્થા, સંગ્રહસ્થાન, કુંડાઓ રાખવા માટેની જગ્યા અને યોગ્ય માપના રસ્તાઓ આયોજનપૂર્વક દોરી બતાવેલ છે. આ પ્રમાણે આદર્શ નર્સરીનું આયોજન થઈ શકે છે.

બીજની વાવણી — બીજને એક હરોળમાં વાવવાથી પાણી સરળતાથી આપી શકાય તેમજ નિંદણ અને જંતુનાશક દવાનો છંટકાવ કરવામાં સરળતા રહે છે.

સમયાનુકૂળન : નર્સરીમાં કૃત્રિમ રીતે આયોજન પૂર્વકની વ્યવસ્થા જેવી કે...

થીનિંગ — શાકાભાજી પાકો માટે વપરાય છે.

પ્રીકિંગ — છોડવાઓને એક જગાએથી બીજી જગાએ લઈ જઈ શકાય છે.

હાર્ડનિંગ — તાપમાન તેમજ પ્રકાશ સામે રક્ષણ આપી શકાય છે.

મલ્ટિંગ — જમીનમાં ભેજ ટકાવવા માટેનું વ્યવસ્થાપન છે.

ઉછેર માધ્યમ : જમીનની ફળદ્રુપતા માટે કમ્પોઝ્ટ ખાતરો, રેતી, સ્ફેગનમ મોસ, વર્મિક્યુલર, પીટ, ડસ્ટ વગેરેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

પ્રસર્જન રચના : ગ્રીન હાઉસ, લેથ હાઉસ કે કાષ્ટ હાઉસ બનાવવામાં આવે છે.

નર્સરી વ્યવસ્થાપન દ્વારા શાકભાજી પાકો, રોડ સાઈડ પ્લાન્ટેશન, ધાન્ય પાકો તેમજ જંગલી જાતિઓનો ઉછેર કરી શકાય છે.

બીજની જરૂરિયાત : કેટલા પ્રમાણમાં કેવા પ્રકારના છોડવાઓ ઉગાડવા છે, કેટલી જગ્યામાં કેટલા છોડવાઓ વાવવા છે, બીજ કેટલી ઉગાડશક્તિ ધરાવે છે, કેટલા છોડવાઓ પુષ્પ બનતાં ભવિષ્યમાં કેટલું વળતર મળશે અને કેટલા સમયમાં કેટલું વળતર આપશે તથા વ્યાપારીકરણ કરવામાં સરળતા રહેશે કે કેમ તેના આધારે બીજની પસંદગી કરવામાં આવે છે.